

modeli svetskog poretka

sol medlovic

Ovaj esej se odnosi na stav akademske zajednice prema pitanju ljudskog opstanka u termonuklearnom dobu; i opterećen je mojim primedbama o mogućnostima da akademska zajednica iskoristi svoje posebne tehnike, sposobnosti i standarde u bavljenju ovim pitanjem. Želeo bih da mi se uvaži izvinjenje što ću iskoristiti prostor i za nekoliko uvodnih napomena; odnosno, što ću izneti neke svoje stavove nebitne za dalju argumentaciju ali od pomoći čitaocu da razume i oceni stanovišta koja ću izložiti.

Većina je verovatno svesna činjenice da je poslednjih nekoliko godina u akademskoj zajednici postalo moda ili čak gibanje, baviti se proučavanjem budućnosti, i to pretežno poslednje trećine dvadesetog veka. Zapravo mnogo odgovornih i ozbiljnih naučnika širom sveta upustilo se u ovaj poduhvat, te neki od njih tvrde da promišljanje i istraživanje posvećeno predviđanju, a možda čak i Kontrolni izgleda sveta 2000-te godine, zaslužuje da bude tretirano kao akademska disciplina.

Kritičari ovog trenda ističu da se istraživanja budućnosti ne daju lako podržati uobičajenim kritičkim Kanonima: koji su to Kanoni vrednosne provere ispravnosti ili čak ubedljivosti zaključaka od kojih se došlo? Druga kritika futurološkog istraživanja je da ono predstavlja način izbegavanja zaista teških problema današnjice.

Nema sumnje da u ovim osporavanjima ima i istine, mada me moje vlastito iskustvo u proučavanju ovih problema navodi na uverenje da se ove kritike pre odnose na određene probleme ispitivanja, sa kojima su obučeni i savesni istraživači u potpunosti sposobni da izađu na kraj, nego što ukazuju na niz nepremostivih teškoća. Kao što i dolikuje predgovoru, ipak, bih zaobišao celu ovu raspravu o kritikama i izneo zaključak o budućnosti našeg međunarodnog političkog sistema zasnovan na mom proučavanju i razmatranju budućnosti; a da bih svoje stanovište jasno istakao izraziću u ekstremnom obliku.

Verujem da pitanje više nije da li će postojati ili neće postojati svetska vlada 2000-te godine. Bitnija pitanja su kako će ona nastati i kako će izgledati.

Sasvim sam svestan da i zdravi razum i naučna istančanost smatraju ovo gledište — o nastanku svetske vlade — u najboljem slučaju utopijskim ili fantastičnim. Nema potrebe da ponavljam razloge za to, s obzirom da učeni novinari i masovni mediji konzistentno slikaju i podupiru lik sadašnjeg međunarodnog sistema kao sasvim bezizglednog slučaja za razvoj svetske zajednice i svetske vlade: duboko ušančeni ideološki vrednosni konflikti, raspupeli nacionalizam, unilateralno odlučivanje o pitanjima naoružanja i bezbednosti, i sakrosantna suverenost nacionalne države su reči koje će prve pasti na pamet kad je reč o ovom gledištu.

Neću se truditi ni da pružim celovitu argumentaciju za svoje zaključke. Želeo bih ipak da istaknem da su, po momentu, ozbiljni naučnici i drugi brižljivi posmatrači previše podcenili meru u kojoj su tehnološke i naučne revolucije ovog veka — a posebno oni pronalasci i otkrića do kojih će verovatno doći u poslednjoj trećini veka — u stanju da pruže bitne uslove uspostavljanja svetske vlasti koja će regulisati poslove ljudi na planeti Zemlji, dnu njegovog okeana i njegovom Mesecu, sasvim slično načinu na koji danas to čine oni akteri koje zovemo vlade nacionalnih država.

Nisu samo svetske komunikacije kojima informacije protiču bez vremenskog odlaganja i neverovatno brzo prebacivanje ljudi i stvari osigurali fizičke uslove stvarne svetske kulture, svetske zajednice i svetske strukture. Pored toga je došlo i do rasta sve složenijeg i međuzavisnijeg međunarodnog ekonomskog sistema; pojave univerzalnih kulturnih karakteristika i korišćenja, uprkos njenoj sarolikosti, mnogih zajedničkih formi izraza kakve su popularna muzika i apstraktna umetnost; želja za tehnološkim napretkom postala je univerzalna; i globalni prilaz naučnom istraživanju, kontroli rasta stanovništva i urbanizmu sve se više razvijaju.

Šta više, kako je Alvin Vajnberg direktor Oak Ridge National Laboratory, nedavno naglasio, u produbljenom i provokativnom članku objavljenom u časopisu *Bulletin of the Atomic Scientists* iz decembra 1966. godine, tehnološke i naučne revolucije su nam možda omogućile da se nosimo i sa društvenim problemima premošćujući u biti problematičan zadatak društvenog inženjeringa tako što bi se osnovni društveni stavovi menjali posredstvom niza tehnoloških rešenja. Vajnberg tvrdi da takva tehnološka rešenja mogu čak rasplesti i takve teške društvene probleme kakvi su beda i rat.

Međutim, isto tako bi bilo glupo poricati da je ta ista tehnologija proizvela i takvu pojedinost kakva je široka proizvodnja i razornost nuklearnog oružja što, kako je istaknuto u izveštaju Specijalnog komiteta Generalnog sekretara o proliferaciji oružja, puštenom u optičaj oktobra 1967. godine, predstavlja samo po sebi dovoljnu opasnost da će ovo oružje biti upotrebljeno i da njegovo korišćenje postaje i verovatno. Takođe, očito je da ovaj faktor kombinovan sa izrazitim političkim naponostima, proizvedenim takmičenjima oko moći i ideologije, oplakivanim velikim jazom između životnog standarda građana industrijskih nacija i građana nerazvijenih država, i sve češćim posezanjem za nasiljem kao sredstvom rešavanja ovih naponosti, deluje bez sumnje tako da mogućnost nuklearne katastrofe nije bauk koji nas progoni i koji možemo otpisati kao što to činimo sa većinom drugih društvenih strahova.

Sada bih pokušao da ublažim svoje ekstremno stanovište o nastanku svetske vlade. Upravo trka ova dva trenda nameće pitanje koje

sam uveren akademska zajednica treba da razmotri. To je istraživanje mogućnosti uklanjanja rata u kontekstu ova dva trenda koje će predstavljati žižu mojih komentara. Završio bih uvodne napomene, zaključcima koji su ipak samo niz uglavnom grubih primedbi.

Danas je očito da radikalizam, bilo reakcionaran bilo napredan, sve više postaje značajan stil i u unutrašnjoj i u međunarodnoj politici. Ono što još uvek nije sasvim jasno jeste da razvoj svetske vlasti — svetskog zakona — predstavlja u suštini radikalno shvatanje. Toliko smo navikli da o radikalizmu razmišljamo u kategorijama revolucije protiv vlasti da nismo uspeli da shvatimo da je zahtev za svetskom vlašću već sam po sebi radikalan. Moja razmišljanja me vode uverenju da su problemi 70-tih i 80-tih godina — rat, rast stanovništva, glad, rasni odnosi, zagađenje okoline, urbana komešanja, i novi problemi pristekli iz automatizacije, interplanetarnih otkrića, mikrobiologije i eugenike — da pomenem samo nekoliko najupadljivijih mogućnosti — toliko kratki mogućnošću društvene dezorganizacije velikih razmera da se može lako desiti da upravo oni pojedinci, nekada privučeni radikalizmom i revolucijom, budu i ti koji će od svoje vlade zahtevati racionalniji svetski sistem od današnjeg.

Vratimo se sada na problem proučavanja uklanjanja rata. Kako sam već prethodno nagovestio duboko sam uveren da se ova pitanja mogu odrediti u preciznim kategorijama i da se rešenjima barem može približiti, ako ne i doći do njih, sredstvima istraživanja okrenuto budućnosti, uz ona tradicionalnog akademskog proučavanja. Raspravu o tome počeo bih od donekle otvorenog semantičkog prilaza eliminisanju i određivanju problema.

Ne bih ovde ponavljao različite argumente koji su se uvrežili povodom istraživanja mira i mirovnog obrazovanja od 1920. godine. Isto tako, mislim da je bitno shvatiti zašto je došlo do otklona od reči »mir«, umesto koje se koristi termin »svetski poredak«.

Moje iskustvo me upozorava na činjenicu da ako neko želi da ga saslušaju barem u njegovom vlastitom društvu, mora da vodi računa o tome da će pojam »mir«, verovatno izazvati emotivna reagovanja kod dela slušalaca, što će sprečiti poštnu raspravu o problemu. Ali još bitniji razlog izbegavanja upotrebe ovog termina je činjenica da će te čak i bez mnogo proveravanja — odnosno, ako samo začepkate po svesti svakog od nas uključujući i mene — otkriti da je većina na ovaj ili onaj način saglasna sa propozicijom da je rat neminovan. Jednostavno shvatanje da »je uvek bilo ratova, i da je u prirodi čoveka da ratuje, i da je rat neminovan«, jeste jedan od razloga zašto je danas tako teško privući slušaoce za temu kakva je »mir«.

Šta podrazumevamo pod tim kada tvrdimo da je rat neminovan? Mislim da postoje dve osnovne ove propozicije. Jedna je biološka. Sasvim je sigurno da smo od Frojda do danas naučili, mada smo znali i ranije, da je čovek agresivna životinja, da ima instinkte agresije, da ima poriv da ubija. Odsкора smo od Konrada Lorena naučili da je on jedna od vrsta koja je u stanju da sa lakoćom ubija sopstvenu vrstu. Neosporno je da dokaza za ove nalaze ima, međutim, oni se koriste da bi se potvrdilo da je zbog toga što je čovek agresivna životinja sa porivom da ubija, društvena institucija rata nužna posledica tog poriva. Ali podjednako je opravdano ukazati i na činjenicu da se ne može posredstvom dokaza o »porivu« izvesti nikakvo nužno postojanje institucije takvih birokratskih organizacija koje su u stanju da jedna drugu unište pritiskom na dugmad, niti termonuklearnog oružja sa sistemima prenosa koji ih mogu u roku od 15 minuta dopremiti do ma koje tačke planete. Lanac uzročne veze poriva i oružja nikada nije ubedljivo utvrđen.

To nas dovodi do druge osnove propozicije o neminovnosti rata. Reč je o onom stanovništvu koje tvrdi da je rat uvek bio deo društvene »stvarnosti«. Čak i da agresivni poriv čoveka njemu direktno i ne vodi, ipak ga agresivni poriv čoveka sasvim sigurno podpomaže, te je rat oduvek posojao kao čovekova društvena institucija. Zašto bi ona trebalo da iščezne upravo danas? No, podsetio bih na činjenicu da je u ljudskoj istoriji bilo institucija koje su izašle iz upotrebe tako da o njima višet i ne razmišljamo kao o onim institucijama raspoloživim društvu. Prisetimo li se istorije kanibalizma, prinošenja ljudskih žrtvi i ropstva, tri institucije koje su gotovo univerzalno postojale u skoro svim društvima diljem sveta, mada u različitim vremenima, otkrićemo da su argumenti davani da podkrepe neminovnosti ovih institucija srodni argumentu sa kojim se danas srećemo pri dokazivanju neminovnosti rata. Međutim, stvorili smo, iako je očito da ni sada ni ropstvo kao ni kanibalizam i prinošenje ljudskih žrtvi nisu sasvim sigurno iščezli, niz institucija, okvir vlasti, način na koji će se iskazivati bol za umrlim, način rešavanja sporova i raspoređivanja bogatstva kojim se sprečava pravo korišćenja ropstva ili ubijanja kao društveno dopuštenih alternativa. Drastično preuveličana mogućnost ponovnog društvenog uvođenja ovih institucija treba da posluži kako bih upravo u tom smislu govorio da rat više nije neminovan. Danas postavljeno pitanje glasi kako drastično umanjiti verovatnoću upotrebe međunarodnog nasilja.

Inicirao bih raspravu u ovom pitanju formalnim i donekle metodološkim određenjem pojma »svetski poredak«. »Svetski poredak« se u ovom eseu koristi da bi označio ono proučavanje međunarodnih odnosa i svetskih poslova koje se neposredno i prvenstveno usredsređuje na pitanje kako bitno smanjiti verovatnoću međunarodnog nasilja. Ili u znatno konotativnijoj ali i manje preciznoj terminologiji, pitanje je za pravo kako stvoriti i kako očuvati svet bez rata.

Tako sahvataćena, predmetna materija obuhvaćena svetskim poretkom uključuje niz aktera — svetske institucije, međunarodne organizacije, regionalne sporazume, transnacionalne aktere, nacionalnu državu, i pojedinca, u pogledu načina na koji deluju na sledeće dimenzije svetskih, političkih procesa i procesa formiranja zajednice; očuvanje mira, rešavanje sporova posredovanjem treće strane i druge oblike mirnog rešavanja sporova, razoružanje i kontrolu naoružanja, svetski razvoj, tehnološke i naučne revolucije, i ljudska i društvena prava.

Metodološki istraživanje uključuje projekciju brižljivo opisane slike sistema međunarodnih odnosa (ili modela svetskog poretka) koja se čini pogodnom da predupredi organizovano međunarodno nasilje, ana-

lizu postojećeg sistema međunarodnih odnosa, s obzirom na način na koji deluje na ovaj problem, i što je moguće detaljniji opis *prelaza*: kako se, drugim rečima, najverovatnije sadašnji sistem transformiše ili će se transformisati iz postojećeg stanja ka projektovanoj slici ili modelu. Ova dva koraka — projektovanje modela svetskog poretka i utvrđivanje prelaza iz sadašnjeg sistema u taj model — nazvaćemo korišćenjem relevantne utopije.

Bavljenje *prelazom* poseban naglasak daje mogućnosti promene sistema bez oslanjanja na nasilje. Na formalizovane strukture vlasti i procese svetskog pravnog poretka stavljaju se posebni akcenti naročito s obzirom na to kako deluju na bitne političke, ekonomske i društvene procese i strukture podstičuće ili podrivajuće za ostvarenje i očuvanje temeljne zajednice sveta bez rata.

Odredivši svoj način poimanja svetskog poretka unutar posebnog konteksta proučavanja sprečavanja rata, relevantno je u ovom trenutku ukazati na vrednosti koje okružuju takvu definiciju. Ako bi implisitne vrednosti svetskog poretka rasporedili između minimalne i maksimalne tačke, na jednoj strani bi se našli sprečavanje rata, podnošljivi nivoi ekonomskog blagostanja, i društvena pravda; a na drugoj, mir, prosperitet i dostojanstvo. Drugim rečima, držimo da se minimalne vrednosti moraju postići kako bi se međunarodno nasilje snizilo do tačke obezbeđivanja imalo reda u svetskoj zajednici. Ako nam je cilj »dobar život« ili ostvarenje čovečanstva, tada maksimalne vrednosti postaju bitnije.

Na svakom od nivoa, vrednosti nameću da se problemi posmatraju iz »svetske« ili stvarno kosmopolitske perspektive, što pokreće jedno od ključnih pitanja u ovom istraživanju. Šta je »svetska perspektiva«? Šta je »svetski interes«? Da li je takav interes u sukobu sa nacionalnim interesom? Postoji nekoliko sličnih pitanja od pomoći pri objašnjavanju suštine svetskog poretka i nekih od njegovih posebnih područja ispitivanja. Ključni među njima neposredno proizilazi iz središnjeg problema.

Koji su to dopustivi stepeni nasilja podnošljivi za međunarodnu zajednicu? Kako se oni mogu izmeriti i kontrolisati?

Ne samo što je to najbitnije pitanje nego je i jedno od najsloženijih. Jer je očito da će političke i ekonomske napetosti neminovno nastaviti da prouzrokuju konflikte koji će dovesti i do nasilja. Kako ni dovoljno istraživanja ni dovoljno promišljanja nije bilo posvećivano alternativama nasilju, nije ni verovatno da će se drugačija sredstva otklanjanja ovih neprilika razviti pre kraja veka. Zapravo tvrdim da, prvo, svetski poredak ne predpostavlja neposrednu usmerenost na potpuno uklanjanje svakog nasilja, i drugo, da je istraživanje alternativa nasilju goruća potreba kako se naredni vek ne bi degenerisao ponovo u pretnju uništenjem zbog nekog budućeg spora. Mi koji ulažemo svoje profesionalne sposobnosti u napore da nasilje bude stavljeno pod kontrolu moramo biti potpuno svesni i njegovih pozitivnih funkcija. Ne može se poraći da je mnogo toga u poboljšanju čovekovog položaja postignuto upotrebom organizovanog nasilja. Tiranije su svrgavane, robovi oslobođeni, a ekonomska i politička prava izvojevana ratovima i drugim obilicima nasilja. Ali ne možemo ni poraći da u nuklearnom dobu nasilje koje je prekoraciilo određene granice ne sadrži i klice potpunog uništenja. Svetski poredak zato ne samo da teži da utvrditi koje su to granice nego i da inicira razvoj alternativnih načina izlaska iz sukoba i nošenja sa ovom kontroverzom.

Da bi bilo i iole stvarnog napretka u prepoznavanju i utvrđivanju granica podnošljivosti međunarodnog nasilja u narednih 30-tak godina, smatram da se moramo ograničiti na minimalne vrednosti, priznajući da se čak i one, iz vrlo opravdanih razloga, smatraju utopijskim. Medu-tim, moja tezišta ka savršenom svetskom društvu nije ništa veća od težnje abolicionista u prošlom veku da svoj cilj savršenog američkog društva postignu zabranom jedne zakonske institucije. Moja privatna »utopija« ima za cilj ono stanje društva dostižno ostvarenjem osnovnog poboljšanja kome težim — sprečavanju rata.

Naučnici i državnici od kraja drugog svetskog rata stvorili su mnogo projekcija modela ili slika međunarodnog sistema uvereni kako bi oni zasigurno omogućili više reda u svetskoj zajednici do 2000-te godine. Namera mi je da sada ukratko opišem svaki od ovih modela i u grubim potezima utvrdim koliko vrednost imaju kao relevantne utopije. Ove projekcije, upozorio bih, stvarane su na dva načina. Naučnici su govorili: »Tako će zapravo svet izgledati: prognozirajući, ili: »Takav bi svet *trebao* da bude«: preferirajući određeno stanovište. Među pitanjima kojih bi trebalo da se zapitamo prikazujući ove modele su i kakav bih *želeo* svet da bude 2000-te godine? Šta mislim kakav će svet stvarno *biti* 2000-te godine? I najznačajnije, kako se može premostiti jaz između sveta kakav bih voleo da bude i onog kakav će verovatno biti?

Pet slika sveta ili modela svetskog poretka, danas najviše u optičaju, bilo da se upotrebljavaju za predviđanje ili im je svrha preferiranja, su naredni:

1. *Model Ujedinjenih nacija* zasnovan je na shvatanju da pet velikih država, zadobivši takav status pobedom u drugom svetskom ratu, kao stalni članovi Saveta bezbednosti imaju najveću odgovornost za očuvanje mira i bezbednosti u međunarodnoj zajednici. One su organizovale formalnu strukturu vlasti tako da velika petorka mora biti jednoglasna u određivanju gde je mir u opasnosti, da li je došlo do narušavanja mira, ili akta agresije. U slučaju da postignu saglasnost oko toga da se neki od tih događaja zbilo, tada uz glas ma kog od četiri preostala nestalna člana, ovih devet država može pokrenuti čitav niz radnji procesa vršenja sankcija, pa čak i naložiti ostatku međunarodne zajednice da primeni silu.

Ovaj poseban model svetskog poretka, treba podsetiti, daleko je ispred modela Lige naroda, u kome je iniciranje procesa Kolektivne bezbednosti zahtevalo jednoglasnost svih država članica. Prenosenje glavne odgovornosti na pet država članica, uz četiri pomoćne nacionalne države, predstavlja upadljiv znak nadnacionalne vlasti. Razvoj svetske zajednice u pravcu održavanja reda u slučajevima pretnji miru, narušavanja mira, i akata agresije podrazumeva odbacivanje shvatanja da je svakoj pojedinoj državi dopušteno da ograniči delovanje svetske

zajednice, i prihvatanje ideje da samo nekoliko država treba da ima moć sprečavanja — ili pokretanja — Kolektivnih bezbednosnih akcija. Model Ujedinjenih nacija, ipak, nema samo istorijski značaj. Argumenti iznošeni na istočnoj strani Njujorka, u brojnim komitetima zaokupljenim pitanjima održanja mira, su u suštini, argumenti koji se danas odnose na stepen u kome bi Svet bezbednosti trebao ponovo da postane glas svetske zajednice i njena delatna jedinica na polju praćenja i kontrole upotrebe sile u međunarodnom društvu.

2. *Produžen (protracted) konflikt* je drugi model svetskog poretka hronološki nastao približno oko šesnaest do osamnaest meseci po ustanovljavanju Ujedinjenih nacija. Na njega se najčešće odnosi mnogo korišćena sintagma »hladni rat«. U ovom modelu dve glavne supersile dominiraju svetskom zajednicom. Ove glavne super sile — Sjedinjene Države i Sovjetski Savez — zapravo kontrolišu sudbinu čovečanstva, jer poseduju ogroman vojni i ekonomski potencijal i samo one, između sebe, mogu odrediti pravac svetskih zbivanja. Pored toga, dve su se supersile uhvatile u koštac ideološke borbe, na život i smrt, u kojoj jedna mora da pobedi a druga mora da izgubi. Ono što održava mir i sprečava rat u ovom sistemu da se opisati kao »stabilno zastrašivanje« ili »uzajamno zastrašivanje«. Prema ovom shvatanju, danas, postoji toliko visok tehnološki nivo termonuklearnog oružja i savršenost sistema prenosa da su sada obe strane u stanju da jedna drugu unište, čak i u prvom udaru. Otuda se mir u sistemu održava uzajamnim zastrašivanjem, ili strahom od uzajamnog samoubistva.

U ovom sistemu prag nasilja je izuzetno nizak; odnosno, iako je koristan u sprečavanju sveopšteg nuklearnog rata, nije najbolje prilagođen odvrćanju od lokalnih građanskih ratova širom sveta ili manjih ratova, u koje velike sile nisu neposredno uključene. Model pokazuje da bi i u slučaju neposrednog uključivanja velikih sila ipak došlo do niza prečutnih dogovora ili uzajamnih sporazuma formalne ili neformalne prirode, koji bi obuzdali apetite da ne eskaliraju do tačke u kojoj bi se upotrebilo termonuklearno i atomsko oružje. Ističe se da će dugoročno — za stotinu ili dve stotine godina — jedna od strana biti oslabljena, izgubiti svoju moralnu čvrstinu ili doživeti neuspeh u izboru svog vodstva, i da će tada pobeda suprotne države dovesti do nastanka sistema svetskog poretka. U međuvremenu, jedna vrsta rudimentiranog svetskog poretka održava se sistemom u kome dve velike sile određuju osnovna pravila konstitucije.

3. Treći značajan model je *regionalizam*. Teoretičari ovog modela tvrde kako je danas postalo jasno da ni jedna nacionalna država nije više u stanju da sama upravlja dvema glavnim dimenzijama međunarodnih odnosa: bezbednošću (teritorijalnim integritetom i političkom nezavisnošću) i ekonomskim razvojem. Ni jedna država, čiji je cilj postizanje nužnog nivoa političke i vojne bezbednosti i ekonomskog razvoja, ne može se isključivo osloniti na vlastite izvore.

Zastupnici ovog stanovišta smatraju da je sledeći korak, u razvoju svetske zajednice, kooperacija niza nadnacionalnih jedinica. Po njihovom mišljenju, u svetu će se verovatno pojaviti od pet do petnaest regionalnih supranacionalnih celina, koje će se baviti pitanjima političke i vojne bezbednosti i ekonomskog razvoja. Tako bi, na primer, Zajedničko tržište postalo Ujedinjena Evropa; Organizacija afričkog jedinstva bi formirala Kontinentalnu državu; Latinska Amerika bi se spojila u supranacionalnu celinu; a Indija, Kina i ostale velike države bi postale samostalni akteri u novom međunarodnom sistemu. Mir bi se u ovom sistemu, smatra se, održavao stalnim konferencijama bilo u okviru UN ili nekog novog foruma. Pored toga, pretnja uzajamnim uništenjem delovala bi kao dodatni podsticaj očuvanju mira; jer se veruje da će svaka od ovih supranacionalnih celina imati termonuklearno oružje i sisteme njihovog prenosa, i, zato će formula uzajamnog zastrašivanja, nastala u bipolarom ili modelu produženog konflikta, delovati i u regionalnom sistemu.

Regionalni model sličan je modelu ravnoteže snaga koji je postojao u Evropi u razdoblju od 1814. do 1915. godine. Ovaj sistem činilo je nekoliko evropskih država koje su postigle osnovni sporazum o pravilima igre moći. Ova pravila su podrazumevala da dok se nacionalne države međusobno takmiče za moć, bogatstvo, širenje, svaka država ima trajni interes za sistem sve dok su joj ambicije u pogledu uvećanja teritorije ograničene, ili, obrnuto, sve dok se suprotstavljaju širenju drugih država. Ukoliko bi i jedna od država, bilo savezom ili vlastitim vojnim odlukama, zapretila da naruši granice sistema nastao bi novi savez i ponovno bi uspostavio ravnotežu snaga sa ciljem da spreči dominaciju jedne države nad sistemom. Novi regionalizam postulira da će supranacionalne celine ili akteri razviti sličan sistem očuvanja mira: ravnotežu moći uz uzajamno zastrašivanje pretnjom upotrebe termonuklearnog oružja.

4. *Policentrizam* je četvrti model koji se ponekada etiketira kao »neobuzdani nacionalizam«. Nacionalizam je kao značajna snaga relativno nov u ljudskoj istoriji i verovatno će svoju apoteozu doživeti u toku narednih 150 godina. Od 1945. godine, uostalom, stvoreno je više od šezdeset i pet novih država, a proces stvaranja država još nije dovršen. U narednom veku, ili čak i u naredna dva veka, životi ljudi, njihovi lični identiteti, njihov razvoj, njihovo osećanje odanosti, i njihovo osećanje srodnosti sa sekundarnim grupama verovatno će oblikovati nacionalna država. Prema ovom modelu, manje je verovatno da će se čovečanstvo okupiti u niz supranacionalnih regionalnih jedinica nego da će živeti u međunarodnom sistemu sačinjenom od 140 do 200 država.

Mir u ovom sistemu održavao bi se preko veoma složenog uravnotežavanja snaga. Polazeći od toga da svetske komunikacije preko kojih se obavlja gotovo momentalni protok informacija sve brže postaju stvarnost i od mogućnosti brzog transporta ljudi, oružja i opreme, veoma je verovatno da će se do 1990. godine biti moguće prebaciti ljude i opremu na bilo koji kraj sveta u roku od dva sata. Ovakvo stanje dovelo bi do veoma brzih pomeranja saveza, kako bi se suprotstavilo svemu što se čini da predstavlja opasnost po mir ili pretnju bezbednosti, političkoj nezavisnosti ili teritorijalnom integritetu ma koje od država.

5. Peti model, *kondominijum* u suštini je obrnuti model produženog konflikta. Teorija tvrdi da su konačno Sjedinjene Države i Sovjetski Savez shvatili da je u zajedničkom interesu očuvanje svetskog poretka. Od obostrane je koristi prvo, da ne unište jedna drugu, i drugo, da sačuavaju svoju kontrolu nad određenim delovima sveta.

Ova vrsta zajedničkog interesa sporo evoluirala, i do njega se mora dolaziti prečutnim razumevanjem: preveliki napredak ne može biti postignut na formalan način, jer se mnoge velike grupe, u oba društva, opiru bilo kakvom formalnom sporazumu Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država — grupe koje zapravo takav čin shvataju kao anatemu. Šta više, s obzirom da ove dve sile imaju tako mnogo zajedničkih interesa, verovatno je da u narednih dvadeset godina nastane sistem u kome će ove dve države kontrolisati sudbinu planete u pogledu političke i vojne bezbednosti kao i ekonomskog razvoja.

Osim toga, kako argumentacija upozorava i Sjedinjene Države i SSSR uživaju toliko visok nivo industrijskog, tehnološkog i vojnog napretka da čak i kada bi sve ostale nacionalne države sveta, združile svoju vojnu silu i pridodale svoje ekonomske izvore, ne bi mogle da sustignu super sile. Dve velike države će shvatiti da njihova prednost leži u očuvanju ove tehnološke nadmoći i čuvaće se svakog rizika, vojnog ili bilo kog drugog, koji bi mogao da ugrozi njihov položaj. U takvom sistemu kondominijuma velika dvojica bi mir održavali nadzorom nad ostalim delom sveta.

Sasvim je jasno da, ipak, svaki od ovih pet modela odgovara stvarnosti u izvesnoj meri, i da je u pojedinim slučajevima »stvarnosni kvocijent« i izuzetno visok. Zapravo, današnja se svetska politika može analizirati i tako štobi potkrepila da je gotovo svaki od ovih modela postojeći sistem ili čak i da je već uspostavljen u nedavnoj prošlosti. Svih pet modela, šta više, raspolaže mehanizmima održanja mira, barem u pogledu sprečavanja nuklearne propasti ako ne u smislu okončavanja svih oblika međunarodnog nasilja. Sa druge strane, nijedan od njih ne sadrži ni jednu drugu pozitivnu vrednost iznad one minimalne vrednosti ljudskog opstanka. Svaki od njih implicitno je utemeljen na opasnoj pretpostavci da je nemoguće postići globalni konsensus oko svetske strukture vlasti, a još manje oko principa ili vrednosti koje bi obuhvatao takav nadnacionalni sistem. Ni jedan od njih — pa čak ni model Ujedinjenih nacija — ne bavi se kompetentno pitanjima ekonomskog razvoja i društvene pravde, koja su, sa svoje strane potencijalno jednako »eksplzivna« kao i nuklearno oružje.

Međutim, možda je najozbiljniji nedostatak svih ovih modela što ni jedan od njih ne uzima u obzir mogućnost dalje proliferacije nuklearnog oružja, proboj u vojnoj tehnologiji ili dodatno pogoršavanje političke stabilnosti sveta. Ni jedan od njih, drugim rečima, ne ukazuje adekvatno na posebne događaje koji mogu najverovatnije ugroziti mir u naredne tri decenije. Ako bi se, na primer, održala samo najuverljivija mogućnost proliferacije nuklearnog oružja, tada bi modeli produženog konflikta, regionalizma, kondominijuma i posebno policentrizam postali opasno anahroni. Jer, ako bi mnoge države konačno došle u posed vlastitih nuklearnih arzenala svet bi se verovatno vratio u »autarkični« sistem u kome bi svaka država koristila »uni-veto« nad životom i smrću čovečanstva.

Obzirom na očigledne nesavršenosti današnje strukture međunarodnih odnosa, kao i na nedostatke svih pet, napred prodiskutovanih modela svetskog poretka, očituje se postojanje potrebe za razvojem i implementacijom alternativnih sistema kontrole međunarodnog nasilja. Sada bih uveo u raspravu i dva dodatna modela. Prvi, koji bih sasvim kratko pomenuo, mogao bi se nazvati *produženi konflikt II*. Ovaj model, koji uglavnom potiče iz retorike kineskog komuniste Lin Biao-a, deli svet na industrijske države severne hemisfere i seosko-poljoprivredno područje južne hemisfere i Azije. Konflikt između ove dve gigantske divizije će konačno, neizbežnošću istorijskog procesa, biti rešen u korist seosko-poljoprivrednih država i nekadašnjih kolonija, koje su već na putu zbacivanja jarma kolonijalne države državom. Kina je prototip takve revolucije, koja će kada se završi, dovesti do povezivanja svih ovih seosko-poljoprivrednih država u zajednički front ujedinjen protiv industrijskih država, nametnuvši im svetski poredak bratstva i socijalizma. Ako nasilje postane nužno za ostvarenje ove vizije biće to žalosno, ali ipak korisno sredstvo, u postizanju željenog izgleda svetskog poretka.

Ova slika svetskog poretka očito ne polazi od minimiziranja nagnilja, posebno ne u prelaznom razdoblju. Ovde je pomenuta jer joj je kvalitet u tome da omogućava prepoznavanje niza moćnih šizmatičkih snaga moderog sveta: napetosti između industrijskih i neindustrijskih nacionalnih država, trajnog intenzivnog ideološkog sporenja, i mogućnosti da rasa postane posebno značajan faktor međunarodnog konflikta. Propust što u potpunosti nisam obavio analizu ove »utopije« ne znači da mi je namera bila da joj time umanjim mogućnosti svetskog ostvarenja. Izbegao sam da to uradim jer se ona ne uklapa u okvir mog određenja svetskog poretka.

Drugi projektovani međunarodni sistem je onaj koji zovemo *model svetskog zakona*. Takav model obezbeđuje uspostavljanje svetske vlasti opremljene zakonodavnim telima stvaranja normi protiv međunarodnog nasilja i uz to službama za sprovođenje ovih zakona, očuvanje mira i rešavanje konflikata. »Svetski zakon« je skraćena koja opisuje takvu vlast i odgovarajuće institucije.

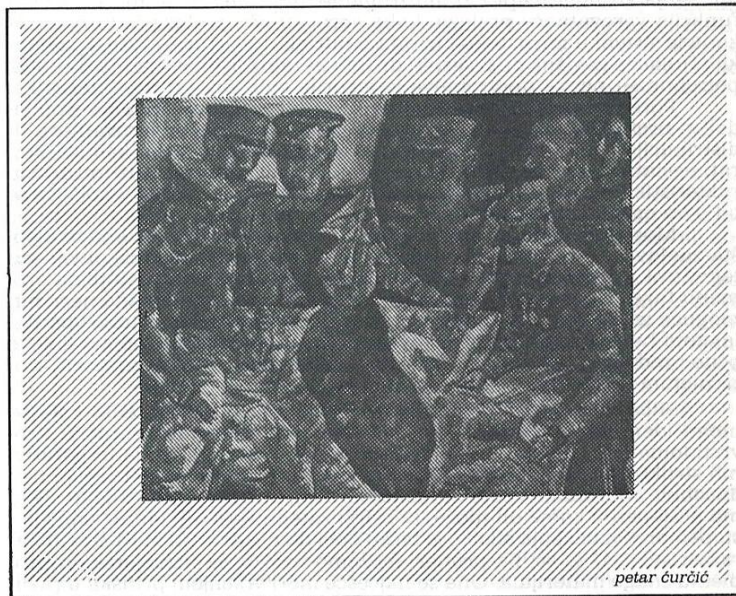
Model svetskog zakona polazi od sledeće osnovne pretpostavke: ni jedan čovek, a još manje društvo nije spremno da se odrekne svog vlastitog shvatanja pomoći sebi u pogledu bezbednosti kada ne postoji zamena za samo-pomoć. Ili drugačije rečeno, ni jednoj političkoj eliti neće biti savetovano da se upusti u bilo koji oblik razoružanja, bio on unilateralan ili opšti i potpun, ukoliko ne postoji neko obezbeđenje u drugačijem sistemu bezbednosti zaštite njene političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta.

Svetski zakon tako povezuje dva veoma važna shvatanja: razoružanja i sistema kolektivne bezbednosti. Tvrdi se da je sadašnji sistem

međunarodnih odnosa, uostalom kao i prethodno diskutovani modeli, zasnovan na unilateralnom odlučivanju ozakonjenom oružjem, i smatra se da ta situacija vodi ka spiralnom napredovanju trke u naoružanju, koja veoma lako može dovesti do kataklizmičnog rata. Zato model svetskog zakona tvrdi da je potrebno potpuno i opšte razoružanje, do nivoa policijskih snaga svih država u svetu i predlaže ustanovljavanje trans-nacionalne policije koja bi čuvala teritorijalni integritet i političku nezavisnost svake zemlje.

Model svetskog zakona, pored toga, tvrdi da bi u cilju sprečavanja rata moralo postojati mesto na kome bi države mogle svoje žalbe izneti na presuđivanje, rešavanje ili razmatranje treće strane. U svakom bi nacionalnom društvu bilo nezamislivo da se konflikti nastali usled imovinskih šteta, raskinutih ugovora ili fizičkih nastraja rešavaju samo putem samo-pomoći. Međutim, to se dešava u mnogo slučajeva u današnjem međunarodnom sistemu i gotovo neumitno vodi upotrebi nasilja kao sredstva obeštećenja legitimnih pritužbi. Model svetskog zakona upućuje, dakle, na to da sistem međunarodnih odnosa bez rata zahteva instituciju obavezne pravne nadležnosti za tužbe i zahteve država.

Osim toga, da bi postojao sistem sprečavanja rata zasnovan na poptunom i opštem razoružanju, trans-nacionalnoj policiji i rešavanju sporova putem treće strane, mora postojati i skup pravila na osnovu kojih je razoružanje obavezujuće i na osnovu kojih se policija može angažovati. Svetska zakonodavna vest je zato potrebna da bi odredila kako će se ova pravila uspostaviti i kako će se primenjavati.

Ima i još jedan zadnji element modela svetskog poretka, koji se čini najbitnijim za ostvarivanje ekonomskog blagostanja i društvene pravde — to je svetska vlast zadužena za razvoj, uspostavljena na temelju poželjnosti sistema veće jednakosti u raspodeli svetskih materijalnih dobara. Ako jedan međunarodni sistem dopušta da dve trećine sveta živi u uslovima koje bi Amerikanci ili građani ma koje druge bogate nacionalne države smatrali nepodnošljivim, nerazumno je očekivati da će to dve trećine sveta pokazivati bilo kakav optimizam ili osećaj pripadnosti sistemu. Danas, nacionalne države u svetu troše između 135 i 164 milijardi dolara godišnje na naoružanje. Ulaganje samo jedne trećine te sume u fond svetske vlasti za razvoj, bi u toku nekoliko godina dalo uštedu od 100 milijardi dolara, koji se danas usmeravaju u sredstva neupotrebljiva za bilo šta drugo sem za uništavanje drugih ljudi, njihovih institucija i svojine.

Prema mišljenju autora ova šema, ili neka slična njoj, nudi najbolje izgleda za održivi i dovoljno pravedni sistem svetskog poretka. Model svetskog zakona je, priznajem, »utopijski«. Ali on je manje utopijski od nadanja da ćemo uspostaviti svetski poredak putem niza evolutivnih, kratkoročnih, inkrementalnih oblika sporazuma, poboljšanja postizanih korak po korak, ili prilagođavanja, kada je moguće da istovremeno idući tim putem ljudi planetu dignu u vazduh? Krucijalna tačka je zato pretvaranje takve utopije u stvarnost.

Tome odgovorno istraživanje može pomoći širenjem značaja modela svetskog zakona ili drugih modela svetskog poretka, uz stalnu proveru da li oni odgovaraju i zadovoljavaju uslove koje stvarnost nameće. Najvažnije je da naučna istraživanja pomognu u prepoznavanju procesa koji bi pomogli da se sadašnji sistem međunarodnih odnosa pretvori u projektovani model. Teško je verovati da bi, čak i najuspšeniji i najbolje usklađeni, napore mogli stvoriti univerzalno bratstvo ljudi znano kao »mir«. Ali napor da se stvori delotvorni svetski poredak može biti od pomoći u postizanju znatno bližeg i hitnijeg cilja: obezbeđenja opstanka ljudskog društva. U ovom krucijalnom nastojanju svetski zakon je ipak pre nužda nego utopija.*

Prevela: Jelica Stefanović

*Prevedeno iz *International Security Systems: Concepts and Models of World Order*, ed. Richard B. Gray, Itasca, IL: F. E. Peacock Publishers, Inc., 1969; Saul H. Mendlovitz, »Models of World Order«, str. 178-192. Autor je profesor međunarodnog prava i dugogodišnji direktor Projekta za modele svetskog poretka. Svetski je poznat njegov koautorski rad, sa još jednim od autoriteta na polju istraživanja mira Richardom Falkom, na četvorotomnom delu Strategija svetskog poretka (*Strategy of World Order*, 1966).